

Zapovijedi Božje kao garant ljudskih prava u židovstvu, islamu i kršćanstvu

André CHOURAQUI, *Deset zapovijedi danas. Deset besjeda za pomirenje čovjeka s ljudskošću*, preveli s francuskog Jandranka Brnčić i Kruno Pranjić, Konzor, Zagreb, 2005., 358 str.

Autor ove knjige je Židov rodom iz Alžira koji je studirao u Francuskoj, pravnik po struci ali se bavi i međureligijskom teologijom. Posebno se zanima za Bibliju i Kur'an u ozračju kultura u kojima su nastale ove svete knjige. Bibličarima je poznat kao organizator prijevoda Biblije na francuski s komentarom uza što veću vjernost semitskoj pozadini svetih pisaca. Taj je prijevod izašao najprije u više svezaka a onda u jednom, džepnom izdanju.¹ Preveo je 1990. god. na francuski i tekst Kur'ana te ga popratio ekumenskim komentarom. Hrvatskim čitateljima poznat je po knjižici *Židovska misao* koju je izdala Kršćanska sadašnjost 1982. god. Piše i na modernom hebrejskom o državi Izrael i povijesti Židova.

Ova knjiga izdana je na francuskom 2000. god. u Parizu kao međureligijski uvod u treće tisućljeće, a u predgovoru hrvatskom izdanju od 21. kolovoza 2003. autor piše da živi u Jeruzalemu gdje od 1957. god. uživa u "ujedinjenim hvalidbenim napjevima Židova, kršćana i muslimana koji se jutrom i večerom uzdižu u isto vrijeme" (str. 8). U djetinjstvu je slušao dječje recitiranje Deset zapovijedi na hebrejskom, francuskom i arapskom. Nacistički progoni natjerali su ga da ponovno otkrije

svoj židovski korijen i uza nj čvrsto prione ostajući intelektualac širokih pogleda. Bibliju smatra ambasadorom orijentalne mudrosti pred narodima Zapada. Na početku donosi usporedni tekst Deset zapovijedi i Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka od 10. prosinca 1948. (str. 20-21).

Prvi dio naslovio je: "Od dužnosti čovjeka do prava čovjeka" (str. 23-38). Tu izražava žaljenje što su sljedbenici triju abrahamskih religija tijekom povijesti prezirali jedni druge na štetu mira. Glavni redaktor Deklaracije iz 1948. god. René Cassin rado je uspoređivao ovaj dokument međunarodnoga prava s Dekalogom jer taj sveti tekst sadrži prava i dužnosti prihvatljive svim narodima. Chouraqui ističe da je tijekom svoga prevodilačkoga rada na Bibliji i Kur'anu uvidio kako je Dekalog "kičmeni stup svega ljudskog društva. Ovih deset propisa upućuju na Transcendenciju, bez obzira na značenje koje joj pridajemo... Deset Besjeda, još nepoznate, treba istražiti. Važno ih je ponovno otkrivati u sjaju i veličanstvu njihove pojave ne bi li čovječanstvo nadahnuli da ih poželi primijeniti" (str. 33-35).

U drugom dijelu obradio je pojedinačno svaku od Deset zapovijedi s odjekom u židovskoj, kršćanskoj i muslimanskoj tradiciji te s primjenom na problematiku ljudskih prava u današnjem svijetu (str. 39-270). Na početku obrađuje "Dekalog pogana" dan Noinim potomcima nakon općega potopa i židovsku podjelu na dvije ploče Dekaloga. S pravom ističe da se uvodna formula u kojoj se Bog predstavlja kao osloboditelj iz egipatskoga ropstva (prva zapovijed po židovskom brojanju) zapravo proteže na sve Božje odredbe: "Ja sam Gospodin Bog tvoj... nemoj ubijati, nemoj

¹ *La Bible hébraïque et le Nouveau Testament*, 26 svezaka, Desclée de Brouwer 1974-1979. Služim se džepnim izdanjem, *La Bible traduite et présentée par... André Chouraqui*, Desclée de Brouwer 2001., 2430 str.

činiti preljuba, nemoj lagati...!” Prva zapovijed je najava Božje jedinstvenosti i ljudske slobode. S poštovanjem navodi katoličku katekizamsku formulaciju Dekaloga te iz Kur’ana 17,22-42 i 53,10-18 izvlači islamsku formulaciju Dekaloga. Od sarajevskih teologa Deset zapovijedi kao univerzalni etički kodeks pozitivno vrednuje dr. Enes Karić.² S posebnom pozornošću Chouraqui analizira uvodnu formulu u pojedino poglavlje Kur’ana: “U ime Allaha, samilosnog i milostivog.” U sadržaju prve zapovijedi vidi mogućnost univerzalne etike. Za Židove druga zapovijed obuhvaća zabranu pravljenja likova i štovanja idola. Dok to Židovi i danas drže, kršćani su s vremenom uveli slike i kipove: “Utjelovljenje Krista, druge osobe Trojstva, omogućuje kult slika. One ilustriraju njegov život i čine ga dostupnim štovanju vjernika” (str. 88). Autor izvrsno uočava razliku između poštivanja svetaca (veneratio) i štovanja Boga (adoratio). Ova zapovijed omogućuje Crkvi da osudi “praznovjerje, idololatriju, obožavanje i magiju, svetogrđe i simoniju definiranu kao kupoprodaju duhovnih zbiljnosti” (str. 89). Ovdje autor raspravlja o posredničkoj ulozi umjetnosti u sve tri monoteističke religije. Skreće također pozornost na idole suvremenoga čovjeka, koji često zauzimaju mjesto namijenjeno Stvoritelju.

Zabrana uzaludnog izgovaranja Božjega imena kod Židova jest treća zapovijed. U starozavjetnom kontekstu to je zabrana magijskoga služenja Božjim imenom, kako su običavali Egipćani i poganski susjedi Izraelaca u Kanaanu. Svjestan ljudske žedi za iracionalnim, autor kaže: “Velik uspjeh religija bio je u tome što su nastojale ujediniti dva temeljna vida ljudskoga duha, njegovu racionalnost i njegovu ira-

cionalnost” (str. 107). Ovdje se autor sjeća pogubljenih sunarodnjaka u nacističkom režimu koji su odlazili u smrt izgovarajući ime Božje i tako ga “posvećivali”. U islamu se kult imena Božjega prakticira recitiranjem 99 svetih naziva za Boga.

Zapovijed o tjednom danu počinka (četvrta po židovskom brojanju) je “najuniverzalniji blagdan koji se daje zamisliti” (str. 128). Šabat “postade matica koja održa Židove raspršene po svijetu, lišene njihovih kraljeva i njihove zemlje” (str. 130). Za Židove dijasporu i Izraela svetkovanje Šabata jest otvaranje prema blizima i dalecima. U kršćanstvu je Dan Gospodnji postao dan liturgije kao sastavnice kršćanstva: “Kršćani, kao i židovi i muslimani, susreću se u dan svojih odmora u istoj molitvi istom Abrahamovu Elohimu” (str. 134). Okupljanje muslimana na molitvu petkom (*džuma*) javno je očitovanje vjere: “Dakako, i druge abrahamovske religije svojim blagdanima pridaju društven i nacionalan status, ali u islamu pojam *umma* zaista se nameće kao poveznica nacionalne prepoznatljivosti jednako kao i nadnacionalan vjerski savez” (str. 135). Moderna civilizacija proizvodi razonodu svakoga dana, a posebno na tjedni dan odmora. Vjerničko držanje takvoga dana omogućuje nam da “imamo jasniji pogled na sebe same, na svijet i na Stvoriteljsko biće”. Kako starozavjetna formulacija uz ovu zapovijed ima i “spomeni se da si bio rob u zemlji egipatskoj”, autor ovdje obrađuje suvremene vidove ropstva te potrebu zaštite ljudskoga okoliša.

“Poštivati roditelje” izdržavajući ih u nemoći znači odgajati vlastitu djecu za svoje buduće izdržavatelje. To je zapovijed o “životu povezivanju naraštaja koji sudjeluju u jedinstvu naroda” (str. 145). Poštivanje ro-

² Usp. poglavlje “Deset zapovijedi u novjim komentarima Kur’ana”, u: E. KARIĆ, *Kako tumačiti Kur’an*, Tugra, Srajaveo, 2005., str. 307-316.

ditelja “jamči vremenitu dugovječnost i prostornu cjelovitost Obećane zemlje” (str. 146). Ovdje autor uočava Isusov poziv sljedbenicima da ostave roditelje radi hoda za njim i Kraljevstva Božjega, ali i citira iz *Katekizma Katoličke Crkve* br. 371-373 o međusobnom dopunjavanju članova obitelji. Odgovarajuća zapovijed za muslimane stoji u suri 2,83. Ovdje se autor dotiče važnosti obitelji za suvremeno čovječanstvo.

Zapovijed o zabrani ubijanja nevinih postoji u Bibliji uz praksu smrtnu osude od nadležnih vlasti. Ona zabranjuje uzimanje pravde u vlastite ruke i preporučuje nenasilje u međuljudskim odnosima. Za Židove ova zapovijed danas “otvara probleme oko pobačaja, eutanazije i samoubojstva, probleme u neprekinutu rastu” (str. 167). Ovdje autor s tugom podsjeća na nasilja kršćana motivirana vjerom koja su se dogodila prigodom križarskih ratova, osvajanja Amerike, inkvizicije. Za islam kaže da se “pokazao relativno pomirljiv, nasuprot kršćanstvu čije je Evanđelje ljubavi bilo oskvrnjivano tijekom cijele povijesti... Tako je usud kršćanske ili židovske manjine u islamskoj zemlji bio manje težak od usuda Židova ili muslimana u kršćanskoj zemlji” (str. 170-171). Ipak kaže da šerijatske odredbe o zaštiti nemuslimanske kršćanske ili židovske manjine (*zimmi*) nisu spriječile Turke da početkom 20. st. u nekoliko tjedana poubijaju milijun i petsto tisuća Armenaca. Na svjetskoj razini ovdje dotiče pitanje suvremenih ratova i trke u naoružanju te ističe da od ubilačkih strasti kao što su zavist, strah, osveta čovjeka oslobađa vjera u Boga: “Savez s božanskim transcendiraju sve pojedinačne saveze među ljudima. On je stožerni oslon svih saveza sklopljenih na ovome svijetu što će unapredovati poštivanje Drugoga” (str. 184).

Zabrana preljuba u starini je štitila ljudsku seksualnost u poligamnom druš-

tvu. Nejasne starozavjetne upute o poligamiji rabini su tek u 11. st. protumačili kao potrebu stroge monogamije za Židove u dijaspori. Autor hvali *Katekizam* iz 1992. god. što u tešku povredu dostojanstva braka svrstava preljub, rastavu, poligamiju te tzv. slobodnu vezu. Ovdje obrađuje probleme planiranja obitelji te ističe da je sretan što je rođen prije pilule kao deveto od desetero djece svoje majke koja je umrla u dobi od 91 godinu. Na temelju iskustva ističe da je “loš brak predodređen za preljub” (str. 201).

Zabrana krađe izvorno se odnosila na krađu stoke i plodova ljudskoga rada u agrarnom društvu. Izl 21,16 propisuje smrtnu kaznu za otmicu ljudskih bića radi prodaje u ropstvo. Međutim, iz postupka Josipa egipatskoga prema braći koja su ga prodala izlazi da zločini smiju ostati nekažnjeni kada počinitelji pokazuju znakove kajanja. U kršćanskoj tradiciji ove zapovijedi osvrće se na napetost između kršćanskih svjetovnih i vjerskih poglavara oko crkvenih dobara te hvali *Katekizam* iz 1992. god. što propisuje primjenu pravičnosti i ljubavi prema bližnjemu u upravljanju zemaljskim dobrima i plodovima rada. Šerijat predviđa odsjecanje ruke za krađu, ali to nije priječilo muslimanske osvajače da idu “u pljačkaške pohode na suparnička plemena ili na strance. Glavno je da raspodjela plijena bude na jednake dijelove” (str. 209). Danas vidi kršenje ove zapovijedi u bankama, općinskim vlastima, nadzornim odborima. Ljuti se na prevodioce Septuaginte i Vulgate što su Božje ime zamijenili nečim drugim i to naziva “kradom imena”. Smatra da je davanje drugoga imena Bogu u različitim kulturama dovelo do zamračivanja Božje jednote i ujediniteljske uloge. Na svjetskoj razini predlaže razvijanje “individualne svijesti o relativnosti novca, što bi, možda, smanjilo pohlepu za zaradom” (str. 217).

U starozavjetnom kontekstu zabranom laganja Bog podsjeća bivše robove da ne smiju nanositi drugima patnju kakvu su sami prepatili u Egiptu i kasnije tijekom povijesti. U judaizmu je ova zapovijed proširena na sve vrste klevete koje i ne podliježu pravnom gonjenju. Ovamo ubraja izvrtanje nečijih riječi i osudu na namještenim procesima, kakav je bio Isusu i Stjepanu. Ipak žali što su u povijesti Crkve Židovi često bili nazivani i tretirani kao bogoubojice (str. 224-230). Citira odredbe saborâ od 1179. do 1434. god. da Židovi u kršćanskim gradovima trebaju nositi na odjeći znak svoga identiteta te plaćati porez kršćanskim vjerskim poglavarima. Navodi nacističke mjere protiv Židova na području Htilerove vladavine od 1933. do 1943. god. potičući na zaključak da Hitler nije morao izmišljati nego samo posegnuti za već postojećim mjerama diskriminacije protiv Židova zato što su Židovi.³ Divi se Ivanu Pavlu II. što je na ulasku u treće tisućljeće oprostio Turčinu koji ga je pokušao ubiti te što je za vrijeme Križnoga puta na Veliki Petak 1999. god. kod jedne postaje molio: "Oprosti nam, Bože naš, što smo naraštajima i nebrojeno puta razapinjali židovski narod!"⁴ Zabrana pohlepne čežnje za dobrima bližnjega traži vjerničku čednost i skromnost. Tržišna ekonomija počiva na ljudskoj urođenoj pohlepi, a pohlepa može postati posrednikom smrti.

Druge trebamo gledati kao svoju dopunu a ne kao suparnike. Ostaje, međutim, trajan problem pohlepe onoga koji nema naspram onome koji ima. Lijek je u izgradnji pravednijega i boljega svijeta ali ne silom nego ljubavlju.

"Sveopća promjena" naslov je trećega dijela (str. 253-270). U njemu autor iznova povezuje Univerzalni deklaraciju o ljudskim pravima iz 1948. god. s vjerom u jednoga Boga koja svoje sljedbenike motivira na poštivanje ljudskih prava, osobito na izbjegavanje novih genocida. Hvali Ivana XXIII. što je 1958. god. naredio da se iz katoličke molitve na Veliki petak izbaci izraz "za *perfidne* Židove". Raduje se usvajanju Deklaracije o stavu Crkve prema nekršćanskim religijama. Nada se da će "stavljanje religija i kultura u sinergiju olakšati vršenje Deset zapovijedi" (str. 265), koje trajno ostaju univerzalna deklaracija *dužnosti* čovjeka te sredstvo za izgradnju pravde i mira u svijetu. Na kraju su donesena tri dodatka: I. Božja imena u Bibliji s popisom literature od 133 naslova, uglavnom na francuskom i nešto na engleskom (str. 273-282), II. Bibliografija A. Chouraquia (str. 285-295) i Rječnik manje poznatih stranih riječi (str. 297-308). U pogovoru pozitivnu recenziju knjige pod naslovom "Ljudsko bratstvo" donosi dr. Muhamed Ždralović s islamskoga gledišta (str. 311-313), a dr. Tonči Matulić pod naslo-

³ Četvrti lateranski sabor ili Dvanaesti opći, održan od 11. do 30. studenog 1215. prvenstveno radi organiziranja križarske vojne, donio je četiri odredbe protiv Židova: kazne za nametanje teških kamata kršćanima; nošenje znakova identiteta kada hodaju ulicama, a u vrijeme Muke Gospodnje uopće ne smiju izlaziti na ulice; ne smiju biti postavljeni u javne službe; obraćeni Židovi ne smiju zadržavati stari obred. Latinski tekst sadrži knjiga *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Herder, Freiburg, 1962., str. 241-243. Usp. također H. KÜNG, *Das Judentum*, Piper, München, 2003., str. 211. Povijesne prilike u vrijeme 1215. god. prokazuje H. WOLTER, "Četvrti lateranski sabor", u: H. JEDIN (izd.), *Velika povijest Crkve*, III, 2, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 191-198.

⁴ Navodi knjigu katoličkog novinara L. ACCATOLI, *Kad papa moli oproštenje: svi 'mea culpa'* Ivana Pavla II, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000. Izvornik je na talijanskom iz 1997., ali je knjiga već iste godine prevedena na francuski, a postoji i prijevod na engleski.

vom "Genij Deset Besjeda - kôd univerzalne etike" s katoličkoga stajališta (str. 315-335). "Kazalo imena, pojmova, topotima i inojezičnica" (str. 337-354) olakšava brzo služenje knjigom onima koji su je pročitali te se žele njome koristiti u etičnom djelovanju koje bi bilo nadahnuto vjekom u jednoga Boga.

Prevoditelji su načinili mnoštvo kovanica da vjerno prereknu autorovo poštivanje izvornoga ozračja svetih knjiga Židova, kršćana i muslimana. Njihov prijevod dosiže razinu umjetničke proze čineći knjigu veoma čitkom. Ovom knjigom služim se u seminaru za studente katoličke teologije kada obrađujemo Dekalog kao univerzalnu etiku. Preporučujem je i drugim čitateljima.

Mato Zovkić

Vrijedni doprinos poznavanju von Balthasarove teologije

Franjo TOPIĆ, *Čovjek pred objavom Boga u misli Hansa Ursa von Balthasara*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2006.

Pred nama je hrvatska verzija autorove doktorske disertacije, prethodno objavljene 1990. god. u uglednoj izdavačkoj kući Herder. Uvrštenje u Herderova izdanja samo po sebi svjedoči o temeljitosti djela, a činjenica da je riječ upravo o doktorskoj disertaciji ukazuje na to da se radi o sustavnom i discipliniranom izlaganju tematike koja je vrijedni doprinos teologiji, osobito kad je riječ o hrvatskom govornom području. Ovo je, koliko mi je poznato, gotovo jedini teološki susret jednoga hrvatskog autora s djelom Hansa Ursa von Balthasara.

Odmah na početku nameće se usporedba iz Poslanice Hebrejima o mlijeku kao hrani za malene i tvrdoj hrani za zrele: doista, ovo je "tvrda hrana" pa je za cjelovito praćenje sadržaja poželjno temeljito teološko znanje. Međutim, i oni koji nisu školovani teolozi, ali žele produbiti svoju vjersku kulturu, ovim će štivom biti obogaćeni.

Bit će obogaćeni prije svega neobično svestranim mišljenjem Hansa Ursa von Balthasara, prema sudu Henrya de Lubaca "možda najobrazovanijeg čovjeka našega doba". Nije riječ samo o tome da je to bio teolog s temeljitim poznavanjem filozofije, književnosti i glazbe; bio je to iznad svega teolog u kojega su sva ta znanja slivena u organsko jedinstvo, okrunjeno mističnim poimanjem vlastite egzistencije i misije. U plejadi velikih teologa dvadesetoga stoljeća, koji se mogu svrstati u nekoliko škola oko središnjih figura kao što su Karl Rahner, Johann Baptist Metz, Hans Küng, Eduard Schillebeeckx, Leonardo Boff itd., Hans Urs von Balthasar izdvaja se svojom jedinstvenošću, kojom je odbijao svaki kompromis s 'duhom vremena', korjenito zahvaćen duhom vječnosti. On se nije ustrčavao *izraziti* svoj kritički stav sučeljavanjem i s najvećim autoritetima, poput Karla Rahnera, a isto tako umio se zbližiti i razumjeti s velikim teolozima nekatoличkih denominacija, kao što su protestant Barth ili pravoslavac Bulgakov.

Uz osebnost zamašnoga opusa, velikoga kako širinom tako i dubinom, von Balthasar je osebujan i samom svojom biografijom. Prije teološkoga studija studirao je germanistiku i filozofiju pa je i doktorirao s tezom o eshatološkom problemu u modernoj njemačkoj književnosti, a poslije punih dvadeset godina provedenih u Družbi Isusovoj 1950. god. napušta taj Red, ali ne zato što bi mu bila teška poslovična isu-